

Kovács Lajos

MI KÖZÜK HOZZÁM?

DOROGON ÉLTEK, DOROGON ALKOTTAK

Németh László élt még olyan közel Doroghoz, mint az az öt művész, akik egymással talán sohasem találkoztak, mégis együtt határozzák meg ennek az arcát-múltját-örökségét kereső kisvárosnak az önbecsülését, képzőművészeti kultúráját, 20. századi hagyományát.

Mai tisztelőjükként lassan eljutottunk odáig, hogy nem vagyunk magunkban a rögeszméinkkel. Múltját feledett, feledtetett kisvárosban ez nem akármilyen siker. Akadnak egyre többen, akik elhiszik, hogy a gyökerek keresése nem a semmi marcolászása.

• • •

Közel hatvan éve szinte állandó városi tárlattal van jelen mindennapjainkban egy robusztus, valaha ünnepelet festő. Az ő esetében már-már nem is az a művészet, ahogyan dolgozott, hanem az, ahogyan ezt évtizedeken át észrevétlenül lehetett tenni. *Haranghy Jenő* kétségtelenül Dorog legjelenebb művésze maradt – ugyanakkor a legveszélyeztetettebb is. Seccoi a művelődési központban örök céltáblák; már az ötvenes évek elején csontig-vakolatig verik *A szén apoteózisa* freskófálát, hogy az allegorikus Szent Borbála alak örökre kitöröltesse az emlékezetből. S alig „ússza meg” a földtörténeti sorozat is a színházterem oldalfalain. Ma is bámulom a bátorságát a névtelenül is legendává nőtt „pesti műtörténésznek”, aki szót mert emelni ezért a szecessziós-robusztus-realista „képre-gényért”. S még a nyolcvanas években is hallottam olyan hangokat, hogy itt az idő, tűnjenek el végleg a bányászok otthonából az idealizmus, a misztika túlszínezett heroldjai! Azóta inkább maguk a bányászok tűnnek el onnan is, a városból is, az otthon ürül ki fájdalmasan, de a rosszul megvilágított, újabb részleteiben levert-eltakart-elhallgattott művek akaratosan, szívósan ellenállnak a képromboló rohamoknak.

S aki nem tudta, hogy *Haranghy Jenő*t üvegablakaiban is megrövidítették a dorogjak előtt,

mert „felújíthatatlanná vált” a hatalmas *Jó szerencsét* üveggép a színházfeljáróban, s feleslegesnek kiáltották ki az ép bányász- és iparosjelvényeket megjelenítő ablakocskákat a színházteremben (áthelyezve egy másik telep másik művelődési házába), az még mindig találkozhat a városban a misztika üvegbe metszett színeivel. Csak sétálni kell egyet a falusi plébániatemplomig. Veszélyeztetés volt itt is elég! A derék szenteket kövel lehetett dobálni, csúzlival lyuggatni lángoló ruháikat, lobogó tekintetüket. A világháború parittyáinak zúzásait még mecénások mentették meg. A béketábori sunyiságok, gyerekcsínyek már a közöny fizetetlen számláit szaporították. Nézegetem Szent Cecília üvegarcát, s megértem Trinkl plébános urat (a művész munkanaplója őrizte meg a kérést): *Cecília arca édesanyja legyen*. Szép feje fölött az üvegsípok romolhatatlanul idézik hajdani megrendelőket és művészek kialakított harmóniáját. Merészebben hamisítom én is ezek után a gondolatot: a művet el lehet pusztítani, de eldugni igazán nem lehet soha.

• • •

Pedig *Koszkol Jenő*t is elveszítettük. Még azok sem találták heteken, hónapokon át, akik valaha egy fedél alatt éltek vele (mármint a nagyméretű panorámaképekkel az azóta elbontott Technika Házában). Ott még szépen megfértek az 1905-ös és 1929-es Dorogról festett tájképek egy későbbi mester hasonló nézőpontú, de „realistább-ecsetkezeltebb” ábrázolásaival. *Koszkol* impresszionisztikus dorogi látomásai a bontás óta félredobásra ítéltettek. Ha *Haranghy*nál lehetnek is ideológiai okok, itt legfeljebb az ízlés, a rövidlátás, a figyelem hiánya okozhatta a bűnös könnyelműséget. Garázs és raktár sara-pora kenődött el a pasztelles sárgákon, szelíd zöldéken, s jutott a csordulattól a míves képkereteknek is. Forognak-e a festők sírjaikban, amikor szégyenkezünk értékeik oszlása felett? S akik porba-sárba hajtának majd egyszer minket is, érezni fogják-e riadt-tehetetlenségünket?

Koszkol úgy szerette ezt a tájat, hogy rendszeresen visszatért ide, újra- és újra megsimogatva érzékeny kezével, s itt hagyta ránk egy-egy olyan pillanatában, amilyen már sosem lesz, mégis megmarad nekünk, mintha mi is mindig benne éltünk volna. Őt sem kellene visszahajtanunk a mi megfesthetetlen, szennyes panorámánkba!

• • •

*Puxbaum Jenő*ből – ki még tegnap is velünk volt – szinte ennyi sem maradt. Halála előtt egy évvel még együtt örültünk az öreg kéz könnyű suhintásainak. A színek apostola volt, aki akkor mégis vonalas portrékat rögtönzött rólunk. A kályháján – egy legénylakás rendezhetetlen zűrzavarában – kazalban heverték az életmű diribdarabjai.

Négy év alatt a kazlat elhordták a szelek, az indulatok, a bizniszbe vetett remények. A még élő mester néhány makacs barátja, vásárló mecénása mentett-segített ki bennünket is. De a művek jó része így is aláíratlan, szignálatlan. Miért mindez? Egy önmagába zárt, menekített lélek ezzel sem adta ki magát a világnak? Önmagát letagadva csak a tájat, az emberi arcot, a test varázslatosságát nem tudta megtagadni?

Amit csinált, a középkori alázat névtelenségével hagyta hátra. De micsoda különbség! Vállalhatatlan anonimitás ez, az alázat megaláztatása!

A szeletekre szabdalt, széthányt életművet már nehéz összeilleszteni. Puxbaum Jenő öreg arcát is így szabdalták a betegség, a magány, a hátralököttség barázdái. Abszurd a kép: a finomkezü kazánfűtő ecsetként bánik a lapáttal. Vele lapátként bánt haláláig az idő. Színezgette a Samu-aknát, Csopakot, az azóta elomlott pincéket, Vilmike arcát, s mindezek a várakozás kontúrokba zárt vakfoltjai lettek. De szabad akarattal újra és újra nem írta alá a nevét, csak az erőszakos unszolók csikarták ki belőle a stigmát.

• • •

Kucs Bélát akár ismerhettem volna! Nem tudok elszámolni vele magamnak, pedig a szobrai előtt-között nőttem fel ebben a városban. De igazán csak azóta érdekel-izgat, mióta a monumentális,

hősies pózok helyére a kisplasztikák emberi, gondolati egyszerűsége, szimmetriája, hétköznapi mélysége lépett. Földuzzasztott formáiban eltörpült a lélek. Az apró posztamensek plasztikái bennem is újraformázták a művészt. Nem csak körüljárható immár, de fölébe hajolhatok, beleláthatok a modulataiba, alakjai magukhoz engednek. Megérint, mert nem tökéletes. Nem tökéletes epigon. S nem tökéletesen nagyszabású.

Egy városban is éltünk, ám csak az azonos kor korlátai tereltek bennünket el egymás útjából. Ő végül feladat nélkül maradt. Most már nekünk feladattá.

• • •

A szívemet *Rauscher György* ütötte meg: amikor Komáromban a pince mélyén fölzottak a valószerűtlenül hatalmas, Berlint és Párizst megperzselő *talmudista, kétnemzedéknyi* szemek. S amikor alig elkezdve, finoman eltörtek-elcsüggedtek-megüvegesedtek a testvér budapesti bérlakásában fölmutatott Elisabeth Bergner-, Marlene Dietrich-kezek. Ez a számában oly csekély, de fantasztikus nyúlvány-életmű, ez a látomásosan amőbázó csipő- és karindázás csak egy korán halálraítélt, kétségbeesett, lázas zseni hadonászásaiból születhetett.

• • •

A gyökereknek kapaszkodót kell keresni. Mi közük egymáshoz? Mi közöm hozzájuk? Mi közük hozzám? Van egyszerű magyarázat: vagy ők, vagy a műveik születtek ide körénk. Itt felejtjük el őket naponta, itt is találkozunk velük mégis minden nap. Hiszen ők nem találkozhatnak velünk! Az alkalom és a szégyen is kizárólag a miénk!

Németh László élt még ilyen közel-távol hozzánk, ő írta a *Megmentett gondolatokat*. Rögeszmésen elkezdtük hinni, hogy lehetnek *megmentett pillanatok* is egy város életében. Ők ötven ezért ismét hazajöttek – itthon maradni.

(*Megmentett pillanatok – Dorogon éltek, Dorogon alkottak*. A dorogi önkormányzat és a Kernstok Károly Művészeti Alapítvány kiállítása. Dorogi Galéria, 1993. október 23 – november 21.)

(*Művészeti Műhely* 1993(1)38–39.)